

Conserveren, restaureren of reproduceren ?

Door Riaan Rijken

Tekst gebruikt bij een op 2 juni 2007 te Koudekerke gehouden workshop voor museummedewerkers

Citaat uit e-mail van Leo Adriaanse:

“ Mijn idee is dat het vooral zou moeten gaan over 'restaureren of reproduceren'. Soms is de keuze niet zo moeilijk. Als in de houten fiets uit Axel een spaak ontbreekt, dan moet je er een 'nieuwe' in doen. Maar wat als het onderdeel er nog wel is, maar het materiaal eigenlijk nauwelijks meer gerestaureerd kan worden. Je hebt het in ieder geval met het epitaaf meegemaakt, maar hopelijk zijn er ook goede voorbeelden te geven vanuit de bij jou ingebrachte objecten vanuit 'Zeeuws Behout'.

In deze workshop gaat het dus over theorie en praktijk, het loopt door elkaar.

Het theoretische deel gaat vooral over een aantal ethische vragen rond het begrip cultuurbehoud, conserveren of restaureren.

Het praktische deel gaat over vragen wat kan wel, wat kan niet, hoe vervang je een onderdeel wat niet meer gerestaureerd kan worden.

Conserveren

2 vormen : passieve en actieve conservering

Passieve conservering: Heeft betrekking op de **omgeving** waar het voorwerp wordt bewaard.

Let op:

vocht

Voorkom contact met de grond

Schimmelvorming

Denk aan ventilatie!

Begint meestal als een witte oppervlakteschimmel . materiaal voelt iets vochtig aan .

Houtwormaantasting volgt meestal

Licht (waardoor kleuren kunnen verschieten)

Blootstelling aan zonlicht kan ook krimp of losraken van finer veroorzaken

Aantasting door insecten.

Als het mogelijk is deze factoren in de hand te houden kan het voorwerp lang worden bewaard zonder dat verdere achteruitgang optreedt.

Actieve Conservering: Wordt toegepast als reeds schade is opgetreden om verder verval te voorkomen. Bijvoorbeeld > behandeling tegen schimmel of houtworm. Het voorwerp blijft in theorie geheel hetzelfde.

Toch niet altijd ideaal. Voorbeeld : het schooltasje.

Dit werd langdurig behandeld met een houtwormbestrijdingsmiddel, het hout werd daardoor vettig, zodat restauratie bemoeilijkt werd.

Indien mogelijk een voorwerp eerst herstellen en daarna pas behandelen tegen houtworm. Lijmverbindingen zijn dan sterker. Een klein voorwerp kan bijvoorbeeld eerst een tijd in de diepvries worden bewaard, dan zijn de insecten in ieder geval dood.

Waarom wel conserveren en niet restaureren ?

Wordt meestal ingegeven door budgettaire tekorten. Restauratie is veel arbeidsintensiever.

Er is een stroming die voorwerpen ziet als archiefstukken uit een voorbije tijd. Daaraan mag en kan je niets wijzigen omdat je daardoor de geschiedenis zou vervalsen.

Het (authentieke) voorwerp is bijna heilig. Iedere restauratie betekent een verdere aantasting van het origineel.

Sommige voorwerpen geven inderdaad een interessante geschiedenis te zien

Voorbeeld : het schooltasje uit museum de Burghse Schoole. Dit is samengesteld uit verschillende onderdelen , o.a. van een ouder schooltasje.

Kanttekening:

Veel voorwerpen zijn in de loop van de tijd veranderd.

Voorbeeld : tweeluiken (Antwerpen)

Tweeluiken zijn vaak voorzien van religieuze voorstellingen, waar veel aan is gewijzigd.

Sommige zijn zelfs gescheiden en als los paneel verkocht.

Wat te doen bij het “terugvinden van een compleet stel” ?

Daardoor is er vaak weinig sprake van een authentiek voorwerp. In het beste geval zijn er nog voldoende sporen voor een reconstructie/restauratie

Restauratie

Heeft hoofdzakelijk het doel voorwerpen weer toonbaar en in geval ook weer bruikbaar te maken. Het vinden van het juiste evenwicht is hierbij het moeilijkste.

Zeer bepalend in het denken over restauratie is de schilderijenrestauratie.

Schilderijen veranderen door bijvoorbeeld het schoonmaken, retoucheren, opnieuw vernissen vaak enorm. Niet door iedereen gewaardeerd. Bijgevolg veel discussie over restauratie-ethiek, waarbij kennis of ervaring opgedaan bij schilderijenrestauratie maatgevend wordt geacht voor alle overige disciplines. Dit werkt in de praktijk vaak belemmerend.

In de praktijk zijn het vooral ethische codes die vaak niet uitvoerbaar zijn. Term reversibel.

Betekent dat een restauratie omkeerbaar is. Er zou dan reversibele lijm gebruikt moeten worden, bijvoorbeeld beenderlijm. Hiermee moet je zeer snel werken omdat de lijm anders afkoelt en niet meer hecht. Voor complexe constructies is dit niet te doen.

Reproduceren

gebeurt bij museale stukken zelden. Vaker in de monumentenzorg.

In de monumentenzorg is er vaak een beleid wat reconstructie bewust tegenhoudt, dit wordt ook vrijwel nooit gesubsidieerd.

Aanleiding kan zijn :

Voorwerp is incompleet, er moeten verdwenen onderdelen terugkeren

Voorwerp is zeer beeldbepalend maar te ver vergaan om nog gerestaureerd te worden.

Voorbeelden

Lijst in 17^e of 18^e eeuwse stijl rond oud schilderij

<http://www.acrijken.nl/diverseopdrachten/vanosorgel.htm>

Kopie van tweeluik in museum Antwerpen

<http://www.acrijken.nl/diverseopdrachten/tweeluik.htm>

Verbrande ornamenten Mauritzhuis Vlissingen

<http://www.acrijken.nl/beeldhouwwerk/gevelornament.htm>

Niet meer te herstellen gevelversiering aan de Nieuwendijk te Vlissingen

<http://www.acrijken.nl/beeldhouwwerk/alliantiewapen.htm>

Epitaaf Lambrechtsen Coolen in Sint Jacobskerk te Vlissingen (in 1911

verbrand) <http://www.acrijken.nl/sculptuurrestauratie/epitaafLambrechtsen.htm>

Voordelen van vervangen:

Voorwerp kan zonder bezwaar aan publiek getoond worden

Onderdeel of voorwerp kan weer lang mee

Materiaal heeft voldoende sterkte als goed hout is gebruikt

Nadelen van vervangen:

Originele voorwerp of onderdeel gaat vaak verloren of raakt beschadigd. Dit is afhankelijk van de wijze waarop het wordt vervangen.

In de praktijk is er vaak te weinig vakmanschap om een goed werkstuk te leveren.

De wetenschappelijke benadering van restauratie en wat daar mee samenhangt, heeft als bijwerking dat basisvaardigheden zoals handvaardigheid en vormgevoel te weinig aandacht krijgen en nauwelijks ontwikkeld worden.

Beeldhouwers uit de renaissance kopieerden regelmatig beelden uit de Griekse oudheid, ze trachtten zelfs dat werk te overtreffen!

De schilder Rubens kopieerde tijdens een bezoek aan Spanje werken van oudere Spaanse meesters, bij wijze van “oefening”

Hoe vervangen? Hout of afgietsel van kunststof

Met houten onderdeel **Voordelen en nadelen**

Voordeel hout: Zelfde materiaal, weinig verschil in uitzetting

Nadelen hout : onderhoud is bij toepassing buiten vaak nodig.

Namaken lukt meestal maar matig, voorwerpen hebben meestal weinig scherpte

Houtsoorten waarvan een voorwerp is gemaakt zijn niet altijd verkrijgbaar

voorbeeld van het laatste : Cuba-mahonie (de microscoopkast is hiervan gemaakt)

Nergens verkrijgbaar, alleen als sloophout van antieke meubelen

Voorbeeld uit recente tijd De houtsoort Parana-pine, in de jaren '70 zeer populair, staat thans boven aan de lijst van beschermde houtsoorten (Araucaria araucana, Schubbenboom of Slangeden). Is thans zeer moeilijk verkrijgbaar.

Met kunststof afgietsel : **voordelen en nadelen**

Voordelen:

is op korte termijn weerbestendig

Mits goed gedaan is de vorm precies hetzelfde

Nadelen : Krimp

Dit is enigszins tegen te gaan door het toepassen van vulmiddelen zoals krijt, zand of fijn grind.

Zware gewicht als gevolg van vulmiddelen

Niet altijd bestendig tegen uv-licht

Om geschilderd te worden moet eerst een kunststofprimer worden opgebracht,

Afwerking met authentieke materialen zoals lijnolieverf en schellak is daardoor nauwelijks mogelijk.

Veel voorkomende gebreken bij reproduceren van houten voorwerpen in hout

Weinig scherpte

Te veel gebruik van schuurpapier

Oude voorwerpen zijn zelden geschuurd, (uitgezonderd fineerwerk) meestal geschraapt met een schraapstaal of alleen maar glad geschaafd.

Sporen van machineslag (vaak slechts te zien bij strijklicht)

Dit kan er nauwelijks uit geschuurd worden.

Wordt er toch geschuurd en daarna weer geschaafd, dan is de beitel direct bot. Er blijven restanten van het schuurmiddel in het hout achter

Voorwerpen moeten geheel conform de oude werkwijze worden nagemaakt, oppervlakte moet met de hand geschaafd of geschraapt zijn, wat zelden het geval is.

Bij quasi-oude voorwerpen is de handgeschaafde oppervlakte vaak veel te nadrukkelijk.

Gebreken bij reproduceren van houten voorwerpen in kunststof:

Het origineel moet geheel van verf worden ontdaan om voldoende scherpte te krijgen, daarmee gaan ook de historische gegevens verloren

Voorwerpen die gedeeltelijk zijn aangetast moeten eerst bij gemodelleerd of gerestaureerd worden, dit lukt meestal niet goed.

Bij gebruik van pu-rubber wil de mal vaak moeilijk lossen, waardoor het origineel beschadigd kan raken, bij siliconenrubber blijven er soms resten siliconen op het origineel achter, waardoor dat niet meer te restaureren is, dat geldt vooral voor de oppervlakteafwerking (verf of laklaag)

Voorbeelden van gereproduceerde houten voorwerpen in kunststof:

Kroon Der Boede te Koudekerke

[http://www.acrijken.nl/images/imagesbg/derboede%20\(1\).JPG](http://www.acrijken.nl/images/imagesbg/derboede%20(1).JPG)

Beeldje van Sint Pieter aan de houten gevel van het Zeeuws genootschap , voormalig Zeeuws Museum aan de Wagenaarstraat te Middelburg.

Vervangen van houten voorwerpen door gedeeltelijk hout, gedeeltelijk kunststof is voor buitentoepassing onmogelijk, evenals het met kunststof impregneren van hout.

Gevolg is meestal verstikking waardoor het hout nog sneller rot

Problemen bij het inzetten van stukken

Rechthoekig ingezet stuk

Bij timmerwerk gebruikelijk, wordt meestal later geschilderd

Ruitvormig ingezet stuk

Vooraf bij onbeschilderd werk toegepast

Onregelmatig gevormd stuk met afgeronde vorm

is vooral bij fineerwerk gebruikelijk

Hoe afwerken en bijkleuren ?

Bij geschilderd werk is de vorm van het ingezette stuk, en de wijze waarop het wordt afgewerkt (schuren en/of schrapen) meestal niet van belang

Bij werk waar de houtnerf zichtbaar blijft, mag **alleen** het ingezette stuk afgewerkt en geschuurd worden, **zonder het omliggende houtwerk mee te schuren of te schrappen**

Waarom?

Het ingezette stuk moet dezelfde kleur krijgen als het oude werk. Dit is vaak wel te doen. Is echter het oude werk plaatselijk meegeschuurd, dan moet de kale plek eveneens bijgekleurd worden, **dit is buitengewoon moeilijk , daar het oude hout heel anders reageert met beits als het nieuwe**

Bijkleuren : vrijwel altijd met waterbeits, al dan niet versterkt met ammoniak
Met behulp van een geringe hoeveelheid ecoline kan de kleur wat aangelengd worden

Soms ook met kaliumchromaat in water opgelost (is zeer giftig)
Werkt goed op eiken en mahoniehout

Nieuw eikenhout kan ook donker gemaakt worden door het te plaatsen in een afgesloten ruimte en bloot te stellen aan damp van ammoniak

Bijkleuren met wasbeits is een slechte methode. De kleur ligt als een losse laag op het object. Geeft vaak een doods aanzien.

Gekleurde was werkt evenmin, dit geeft te weinig kleur.

Het gebruik van scherp gereedschap is voor goed werk van het grootste belang. Alle goed werk begint met scherp gereedschap!

Voor afbeeldingen van gereproduceerde voorwerpen, ornamenten , verslagen van restauratieprojecten en diverse houtsoorten : www.acrijken.nl